

МЕХАНІЗМ ПОКРАЩЕННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Розглянуто принципово новий підхід впливу держави на підприємницьку діяльність в країні щодо шляхів її розвитку

Ключові слова: підприємництво, світовий досвід, якісні передумови, тіньовий капітал, внутрішній ринок, попит, вітчизняна промисловість, системи контролю

Вступ. Підприємництво відіграє важливу системну роль у ринковій економіці, поєднуючи реалізацію суто економічних завдань – виробництва товарів і послуг, утворення фінансового ресурсу тощо, а також соціальних – створення робочих місць, забезпечення доходів працюючого населення, реалізації творчого організаційного та трудового потенціалу нації. Світовий досвід доводить, що країни з вищим рівнем економічних свобод відповідно мають вищий рівень розвитку підприємництва та вищі показники якості життя громадян. Перехід до ринкових умов господарювання створює передумови для становлення та розвитку підприємництва – самостійної, ініціативної та ризикованої діяльності з виробництва продукції, виконання робіт і надання послуг. Ця діяльність спрямована на пошук, з одного боку, шляхів підвищення прибутку, а з іншого – шляхів самореалізації, що виокремлює підприємців як особливу новаторську групу серед інших суб'єктів господарювання. Відновлення економіки, розпочате у 2010 р., може бути підсилене поліпшенням підприємницького клімату в країні. Розвиток підприємництва може і має стати для України одним із провідних засобів подолання економічної депресії та відновлення зростання на засадах якісної модернізації економіки. Проте для досягнення ефективності політика підтримки розвитку підприємництва має поєднувати дерегуляцію підприємницької діяльності з системними заходами щодо забезпечення збалансованості цього розвитку та супроводжуватися створенням загальних макроекономічних умов, сприятливих для економічного зростання. Щоб швидко підняти економіку України, потрібно стимулювати розвиток підприємницької діяльності. Насамперед, це стосується сфери малого і середнього бізнесу, де найповніше виявляються переваги підприємницької діяльності. Порівняно з великими, малі і середні підприємства потребують відносно менших початкових капіталовкладень і порівняно швидше гарантують прибуток. Основною цінністю в підприємстві, зокрема і в малому підприємстві, є люди. В деяких розвинутих країнах частка зайнятих в малому бізнесі становить близько 50 %. Тому проблема розвитку малого підприємництва є значною економічною проблемою, яка стосується, передусім, у сфері трансформації суспільної свідомості, в галузі наявної системи освіти, сфери культури і менталітету населення, його трудових та господарських національних традицій.

Постановка проблеми. Необхідність поєднання економічної та соціальної результативності розвитку та реформування економіки, максимально ефективного використання національного ресурсного потенціалу обумовлює пріоритетність державної політики розвитку підприємництва всіх розмірів та організаційно-правових форм. Сприяння розвитку національного підприємництва, в тому числі малого і середнього, складає стрижень економічних реформ. Поліпшення бізнес-клімату стимулюватиме економічне зростання у малому та середньому підприємстві, активує створення робочих місць, виступає позитивним фактором залучення внутрішніх і зовнішніх інвестицій. Ключовими пріоритетами реформ є забезпечення захисту та реалізації прав власності, посилення конкуренції, дерегуляція і поступове приведення регуляторних норм у відповідність до кращої європейської практики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження сутності державного регулювання підприємницької діяльності та економіки зробили наступні

вчені: В. Андрущенко, О. Блінов, З. Варналій, І. Гайдуцький, М. Геєць, М. Долішній, І. Лукинов, О. Кузьмін, І. Михасюк, В. Павленков, І. Половінкін, С. Реверчук, В. Савченко, Л. Швайка та інші, і хоча достатньо описані принципи державного регулювання підприємництва, проте більшість досліджень залишають поза увагою питання вироблення конкретних механізмів.

Викладення основного матеріалу. Закладено якісні передумови дерегуляції підприємницької діяльності. Реалізація положень Програми економічних реформ на 2010-2014 рр., початок пенсійної і кульмінація податкової реформ попри свою неоднозначну оцінку щодо ефекту в суспільстві від їх здійснення заклали основні передумови дерегуляції середовища підприємницької діяльності. Зокрема, напрацьовано низку практичних заходів: зменшено кількість видів діяльності, що підлягають ліцензуванню; здійснено поділ функцій стандартизації, контролю відповідності й ринкового нагляду; посилено загальну безпеку продукції та відповідальність за збиток, завданий дефектною продукцією; створено єдиний орган сприяння залученню інвестицій; впорядковано регулювання комерційних суперечок і підвищено ефективність забезпечення виконання контрактів; спрощено систему оподаткування та знижено ставки податку на прибуток; уніфіковано обов'язкові відрахування на соціальне забезпечення. Крім того, введено додаткові гарантії кредиторам, істотно спрощено процедури створення підприємств. Також, проведено гармонізацію регламентів національного технічного регулювання товарів та системи контролю за якістю продовольчих продуктів зі стандартами і сертифікаційними вимогами Європейського Союзу. Це, зокрема, знайшло відображення в поліпшенні в 2011 р. показників таких складових Індексу економічної свободи як свобода від корупції, фіскальна свобода, свобода ринку праці, грошово-кредитна свобода. Суттєво, що незначне поліпшення індексу на 0,3 пункту відбулося на тлі загальносвітової тенденції до зниження цього показника на 1-2 пункти [1, 3].

Відбулось законодавче закріплення для суб'єктів малого підприємництва спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності у Податковому кодексі України. Відсутність з боку Уряду системного діалогу з підприємницьким середовищем у 2010 р. викликала, під час затвердження Парламентом України Податкового кодексу, масштабні акції громадської непокори підприємців малого бізнесу, так званий "Підприємницький Майдан". Налагодження діалогу та пошук компромісних рішень у 2011 р. продемонстрував можливість та позитивний приклад конструктивного вирішення складних проблем за столом переговорів між Урядом та зацікавленими групами підприємницького середовища. Це рішення тим більш важливе, бо воно завершило 13-річний період розгляду Парламентом проекту закону про спрощену систему оподаткування для малого підприємництва.

Кроками на підтримку розвитку підприємництва стали також:

– прийняття Закону України про гуманізацію відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності, який суттєво скоротив перелік економічних злочинів та переглянув у бік пом'якшення каральні санкції. В перспективі бізнес очікує подальшої декриміналізації економічних злочинів та встановлення адекватної симетричної відповідальності для усіх

учасників господарського процесу, і у тому числі посадових осіб органів державної влади, рішення або бездіяльність яких в умовах системної корупції часто визначають законність чи незаконність окремої економічної операції;

– прийняття Закону України про скорочення видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню. Було скорочено 31 % ліцензій на види господарської діяльності, у підсумку було скорочено ліцензування 93,9 % видів робіт;

– спрощення припинення юридичних осіб та підприємницької діяльності фізичних осіб – підприємців за їх рішенням. Це спрощення базується на реалізації принципу мовчазної згоди та визначенню суб'єктом бізнесу терміну ліквідації для прийняття вимог кредиторів (для юридичних осіб від 2 до 6 місяців, а фізичних осіб – підприємців – від 2 до 3 місяців);

– скасування свідоцтва про державну реєстрацію суб'єктів господарювання та скасування дозволу Міністерства внутрішніх справ України на виготовлення печатки для суб'єктів господарювання;

– прийняття Закону про посилення відповідальності посадових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування за порушення вимог законодавства у сфері державної регуляторної політики;

– прийняття Закону про перелік документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності, який визначив вичерпний перелік документів дозвільного характеру та забезпечив його максимально можливе на сьогодні скорочення;

– прийняття Закону про спрощення порядку проходження технічного огляду транспортного засобу та відмови від додаткових документів, крім посвідчення водія та реєстраційного документа на транспортний засіб.

Триває робота щодо розроблення та внесення на розгляд Кабінету Міністрів України проектів актів щодо оптимізації переліків платних послуг, їх розподілу на адміністративні та господарські, відмови від надання органами виконавчої влади господарських послуг, які можуть бути надані суб'єктами господарювання, та деякі інші. Водночас законодавче регулювання не покращує бізнес-клімат, якщо на практиці органи державної влади і місцевого самоврядування належним чином не виконують вимоги законодавства. В умовах системної корупції в Україні, про яку свідчать міжнародні рейтинги та опитування, позитивні зміни законодавства може бути нівельовано неефективністю державного управління. Так, в травні 2011 р. на виконання положень Програми економічних реформ Верховна Рада України схвалила Закон України "Про перелік документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності", а лише через 2 місяці в липні зазначений перелік було збільшено на 8 документів дозвільного характеру відповідно до нового Закону України "Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів". Посилюється негати́вна тенденція до імітації виконання законодавчих вимог. Так, наприклад, з моменту набрання чинності Закону України "Про перелік документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності" значна кількість документів дозвільного характеру, отримання яких не передбачено Законом, а передбачено лише нормативно-правовими актами Уряду України та органів виконавчої влади – мала б автоматично втратити чинність (як такі, що не увійшли до зазначеного переліку). Проте на практиці цього не відбулось. Для збереження надмірного контролю за суб'єктами господарювання органи державної влади розпочали практику визнання низки документів, які не увійшли до зазначеного переліку, проте на підзаконному рівні супроводжують отримання документу дозвільного характеру, такими, що не є дозвільними. Такі листи-погодження, накази тощо за своїм характером до дозвільної системи у сфері господарської діяльності не належать, а тому й і не передбачені Переліком. Ця практика суперечить проголошеному курсу на модернізацію економіки та створення сприятливого бізнес-клімату.

Подібна ситуація спостерігається також щодо реформування системи ліцензування. В значній мірі скорочення кількості видів діяльності, які підлягають ліцензуванню, було здійснено за рахунок штучного об'єднання кількох видів господарської діяльності в один. Частка скасованих видів діяльності, що підлягали ліцензуванню, в загальному обсязі ліцензій, які було видано у 2010 р., була незначною та складала, зокрема, по окремих видах: виконання авіаційно-хімічних робіт 0,003 %, або всього 9 ліцензій; пересилання поштових переказів, простих та реєстрованих листів, поштових карток, бандеролей та посилок – 0,006 %, або 16 ліцензій; виробництво дорожніх металів і дорожнього каміння, дорожнього каміння органічного утворення, напівдорожнього каміння – 0,02 %, або 44 ліцензії; пошук (розвідка) корисних копалин – 0,05 %, або 134 ліцензії. Таким чином, стверджувати про кардинальне спрощення вимог до підприємницької діяльності в сфері ліцензування передчасно. Аналогічна ситуація склалась і у сфері державного нагляду та контролю. Хоча у 2011 р. й відбулось скорочення планових перевірок суб'єктів господарювання, проте натомість збільшилась кількість позапланових перевірок. В результаті адміністративний тиск на суб'єктів господарювання не зазнав суттєвого скорочення, хоча це було метою реформування.

Неналежне та неефективне впровадження реформ стосується не лише суб'єктів малого та середнього підприємництва, суб'єкти великого бізнесу також стають заручниками неререформованої системи. Зокрема, суперечлива ситуація склалась зі скасуванням свідоцтва про державну реєстрацію суб'єктів господарювання. Скасування свідоцтва привело не до скорочення витрат суб'єктів господарювання, а навпаки, до збільшення витрат через необхідність замість надання копії свідоцтва отримувати платні витяги з відповідного Єдиного державного реєстру. Лише наприкінці грудня 2011 р. було схвалено проект закону про внесення змін до деяких законів України щодо питань з видачі ліцензій, за яким необхідність отримання виписки скасовано шляхом надання органам ліцензування можливості отримувати інформацію з Єдиного державного реєстру безпосередньо.

Активізації підприємництва як інтегрального соціально-економічного процесу, розбудови ефективних підприємницьких стратегій має належати ключове місце в новій моделі вітчизняної економіки в умовах посткризового відновлення. Вимір підприємництва має включатися у всі напрями економічної політики держави з метою формування дієвої системи умов, стимулів і мотивацій реалізації економічного потенціалу країни. Розвиток національного підприємництва є особливо актуальним у період пошуку нових економічних моделей та стратегій, що сприятимуть посиленню стійкості та формуванню джерел розвитку національної економічної системи. Однією із передумов розвитку економічного діалогу між бізнесом і владою та реалізації бізнесом його соціальної відповідальності є детінізація економіки. Існуючий стан тінізації національної економіки стає ризиком для реалізації реформ. Залишається загрозливо високим рівень корупції. За оцінками Transparency International, у 2011 р. Україна опустилася з 134 на 152 місце в рейтингу корумпованості зі 183 країн. Серед найнебезпечніших проявів корупції в Україні експерти відзначають політичну корупцію, корумпованість судової системи, хабарництва в органах прокуратури та МВС, корупційні прояви у сфері охорони здоров'я; корупційний тиск на суб'єктів господарювання з боку контролюючих органів; непотизм (кумівство) в органах державної влади, корупційні схеми при перерозподілі національного багатства та природних ресурсів. Як наслідок, руйнується держава як інституція, відбувається відчуження влади від суспільства, знижується імідж країни, ефективність політичних та судових інститутів, неефективно розподіляються та використовуються державні кошти та

ресурси, зростає рівень тіньової економіки. Детінізація економіки є складовою процесу формування середовища для партнерства влади та бізнесу. За даними міжнародних експертів, Україна входить до двадцятки країн-«лідерів» з найбільшим обсягом відпливу тіньового капіталу з країни (майже 9 млрд. дол. на рік). Отже, тіньовий капітал є потужним незадіяним інвестиційним ресурсом для розвитку бізнесу в Україні та ресурсом для стабілізації її фінансової системи [2, 4].

Завдання влади щодо детінізації економічних відносин полягає, з одного боку, у розвитку стимулів для перебування бізнесу у легальній економіці та залученні тіньових капіталів некримінального походження у легальний сектор, з іншого, у створенні умов, за яких тіньова економічна діяльність стає надто ризикованою та коштовною. Певні кроки у напрямі детінізації економіки вже зроблено такі, як: вдосконалено правові та організаційні засади протидії корупції, зокрема схвалено Національну антикорупційну стратегію на 2011-2015 рр., прийняті Закони України «Про засади запобігання та протидії корупції» та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні порушення»; спрощено дозвільну систему та процедури ліцензування, зокрема, законодавчо затверджено вичерпний перелік документів дозвільного характеру, забезпечено перехід від принципу «єдиного офісу» до принципу «єдиного вікна» під час видачі документів дозвільного характеру, спрощено дозвільні процедури у будівництві, скорочено перелік видів діяльності, що підлягають ліцензуванню, тощо; законодавство у сфері протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, приведено у відповідність з рекомендаціями ФАТФ; Україну виключено зі списку країн, що мають стратегічні недоліки системи протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму («сірого» списку ФАТФ); вдосконалено правові та організаційні засади протидії корупції, зокрема, створено Національний антикорупційний комітет, схвалено Національну антикорупційну стратегію на 2011-2015 рр., прийняті Закони України «Про засади запобігання та протидії корупції» та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні порушення», Указ Президента України «Про першочергові заходи з реалізації Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції». Проте ці заходи є недостатніми для радикального скорочення рівня тінізації та корупції в національній економіці. Зважаючи на зазначені ризики для реалізації Програми економічних реформ, стратегічними пріоритетами детінізації економіки слід вважати: детінізацію фінансових потоків; легалізацію ринку праці та детінізацію земельних відносин. Щоб здійснювана політика сприяла розвитку підприємництва була більш ефективною необхідний моніторинг її реалізації, постійне відстежування стану становлення малого бізнесу в Україні. Потрібна оперативна і узагальнююча інформація про малі підприємства, їх створення, функціонування і ліквідацію, результати маркетингових досліджень ринків товарів і послуг з метою виявлення ніш на цих ринках і визначення на цій підставі пріоритетних напрямків розвитку малого бізнесу. Отже, незважаючи на всі дії держави, які були спрямовані на підтримку і стимулювання малого підприємництва в Україні, його темпи розвитку ще далекі від бажаних, багато створених малих підприємств переходять в «тінь» чи взагалі припиняють свою діяльність. З огляду на це, реалізація запропонованих в роботі напрямів удосконалення регулювання становлення та розвитку малих підприємств в Україні допоможе прискорити процес розвитку малого підприємництва, визначити оптимальні сфери його застосування та забезпечить створення в країні нових робочих місць. Активізації підприємництва як інтегрального соціально-економічного процесу, розбудові

ефективних підприємницьких стратегій має належати ключове місце в новій моделі вітчизняної економіки в умовах посткризового відновлення. Вимір підприємництва має включатися у всі напрями економічної політики держави з метою формування дієвої системи умов, стимулів і мотивацій реалізації економічного потенціалу країни. Розвиток національного підприємництва є особливо актуальним у період пошуку нових економічних моделей та стратегій, що сприятимуть посиленню стійкості та формуванню джерел розвитку національної економічної системи.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Для реалізації цього завдання передусім слід спрямувати зусилля на пошук внутрішнього споживчого та інвестиційного попиту. Пріоритет має надаватися напрямкам, що сприяють швидкому позитивному ефекту розкриття потенціалу внутрішнього ринку для економічного зростання, зберігаючи при цьому збалансованість розвитку окремих складових попиту.

По-перше, слід максимально використати потенціал стимулювання попиту, що міститься у політиці щодо бюджетних видатків, шляхом раціоналізації їх структури та механізмів здійснення, а саме:

- забезпечити реалізацію низки великих інфраструктурних проектів, що мають підвищити внутрішній попит на вітчизняну промислову продукцію;
- упорядкувати сферу державних закупівель;
- раціоналізувати структуру бюджетних соціальних видатків.

По-друге, слід вжити заходів щодо розбудови внутрішнього ринку з метою якнайповнішого та якнайшвидшого доведення стимулюючого ефекту внутрішнього попиту безпосередньо до виробника. З цієї метою має бути вжито таких заходів:

- удосконалення системи інформування реальних та потенційних покупців і продавців;
- забезпечення пріоритетного розвитку мережі засобів прямих поставок сільськогосподарської та продовольчої продукції споживачеві;
- поширення практики створення муніципальних торговельних закладів;
- удосконалення антимонопольного законодавства та підвищення ефективності діяльності Антимонопольного комітету України.

По-третє, збільшення попиту та розбудова внутрішніх ринків мають неодмінно супроводжуватися комплексом заходів щодо підтримки вітчизняного виробника.

Список використаних літературних джерел:

1. *Допішній М.І., Козоріз М.А., Мікловда В.П., Даниленко А.С.* Підприємство в Україні: проблеми становлення і розвитку. – Ужгород: Карпати, 1997. – 312 с.
2. *Колодко Г.* Від ідеології неолібералізму до нового прагматизму / Г. Колодко // *Економіка України.* – № 9. – 2010. – С. 9.
3. *Приймак В.І.* Трудовий потенціал і механізми його реалізації в регіоні: Монографія. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2002. – 383 с.
4. *Ukraine Economy: Facts, Data, & Analysis on Economic Freedom / The Heritage Foundation [Електронний ресурс].* – Режим доступу: <http://www.heritage.org/index/country/ukraine>.

ЄФІМЕНКО Надія Анатоліївна – доктор економічних наук, професор кафедри автомобілів та технологій їх експлуатації Черкаського державного технологічного університету.

Наукові інтереси:

- відтворення машинобудування;
- системи менеджменту якості;
- перспективи розвитку підприємництва.

Стаття надійшла до редакції: 24.10.2012 р.